

Vision Foundation
for Strategic Studies

دامەزراوەی فیژن بۆ لیکۆلینەوهی ستراتیجی

گۆرانکاری دیمۆگرافى له هەرێمى کوردستانى عێراق: شیکاریهکی دهستوری بۆ هاوسهنگی نیوان ئازادی خاوهنداریتی و پاراستنی ناسنامهی دانیشتوان

دکتۆر سانا کهمال

Sulaymaniyah, Ashty,
Opposite to Azadi Park

www.visionfoundationiq.org

+964 772 330 0005

پیشەکی:

له دواى پروو خانى رژيمى پيشوو له سالى ۲۰۰۳وه، دياردهيهك له عيراقدا سهرپهه‌دا كه سهره‌تا وهك پرسىكى كۆمه‌لايه‌تى يان ئابورى كاتىي دهرده‌كه‌وت، به‌لام به‌ خيراىي گۆرا بۆ يه‌كئىك له مشتومراويترين بابته‌كان له ههر دوو ئاستى ياساىي و سياسيدا. ئهم دياردهيه برىتيه لهو گۆرانكارىيه ديمۆگرافىيه كه له ههرىمى كوردستانى عيراقدا رودهدات، كه تيبدا ژماره‌يه‌كى زۆرى هاو‌لاتيان له پاريزگا جياوازه‌كانه‌وه رويان له ههرىم كردوه بۆ نيشته‌جيبون و ئارامى و هملى كار، كه له شار و گونده‌كانى خوياندا به‌هۆى سالانىكى زۆر له مملانى و پاشه‌كشهى ئابورى له‌ده‌ستيان دابوو.

سهره‌پاي سروشته مرويه ره‌واكه‌يه‌وه، ئهمه كۆمه‌لئىك پرسىارى ياساىي گرنكى وروژاندوه كه ته‌حه‌داى بنهما بنه‌ره‌تبه‌كانى سيستمى ده‌ستورى عيراق ده‌كمن. له لايه‌كه‌وه ده‌ستور مافى خاوه‌ندارىتى داوا به‌هاو‌لاتيان له ههر شوينىكى و‌لاتدا بن، مافىك كه ره‌نگدانه‌وى بنهماى يه‌كسانى و هاو‌لاتيبونى يه‌كسانه كه ده‌وله‌تى نوپى عيراقى له‌سهر دامه‌زراوه. له لايه‌كى ترمه‌وه ده‌ستور سنورداركردنىكى رونى خستوه‌ته سهر ئهم مافه، كاتىك ده‌بىته ئامرازىك بۆ ئه‌نجامدانى گۆرانكارى ديمۆگرافىي كه كارىگه‌رى له‌سهر ناسنامى ميژويى دانىشتووانى ناوچه‌يه‌كى ديارىكراو ده‌بىت.

ئهم گرځيهى نيوان مافه تاكه‌كه‌سيه‌كان و ئامانجه به‌كۆمه‌له‌كان واى كردوه كه مادده‌ى ۲۳ى ده‌ستوورى ۲۰۰۵ى عيراق بىته يه‌كئىك له سهرنجراكيشترين ده‌قه ده‌ستوربه‌كان له روانگه‌ى فيقه‌ى ياساىيه‌وه و له روى جيبه‌جيكردنيشه‌وه. چۆن ده‌كرىت گهره‌نتى ئازادى جو‌له و خاوه‌ندارىتى هاو‌لاتيان له‌گه‌ل پاراستنى تايبه‌تمه‌ندىيه ديمۆگرافىيه‌كانى ناوچه و پاريزگان بكرىت، به‌بىن ئه‌وه‌ى دژى رۆحى ده‌ستور بىت؟ ئهمه ئه‌و پرسىاره‌يه كه هه‌ول ده‌ده‌ين له‌م شىكارىيه‌دا وه‌لامى بده‌ينه‌وه.

یهکم: گۆرانکاری دیموگرافی، لیکهوتە یاساییەکان

پیش چونه ناو وردهکاری دهقه دهستوریهکه، پئویسته سهیری خودی ئهوه چهمه که بکهین. له گوتاری سیاسی و میدیایدا، زاراوهی "گۆرانکاری دیموگرافی" زۆرجار به شیوهیهکی نارۆشن بهکار دیت و له میشتکی زۆر کهسدا تهنها بۆ زیادبونی ژمارهیی گروپیکی دانیشتوان لهسهر حیسابی گروپیکی تر کورت دهکریتهوه. بهلام له واقعی یاسایی به تهواوی جیاواز و ئالۆزه.

له روانگهییهکی یاساییهوه، گۆرانکاری دیموگرافی تهنها کۆچی خهڵک له شوینیکهوه بۆ شوینیکی تر نییه، بهلکو دیاردیهکی ئالۆزه. کۆمهلیک رهگهز ههمن که دهییت ئاماده بن بۆ ئهوهی کاریک له روی یاساییهوه به نایاسایی دابنریت:

1. بونی پلان یان سیاسهتیکی ریکخراو و ئاراستهکراو: ئهوه بهو مانایهیه که جولهی دانیشتوان خۆبهخۆ یان تاکهکەسی نییه، بهلکو لهژیر کاریگهری ئیرادهیهکی بهکۆمهلهدایه که ههولی بهدییهتانی ئامانجیکی دیاریکراو دهدات.

2. بونی دهسهلاتیکی بههیز له پشت ئهم پلانهوه: جا دهولهت یان حکومهت بێت، یان تهنا تهنا تهنا لایهنیکی نادهولهتی که خاوهنی ئامرازهکانی کاریگهری و فشار بێت.

3. ئیرادهی ئاشکرا بۆ گۆرینی ناسنامهی نهتهوهیی، ئایینی، یان کولتوری ناوچهیهکی دیاریکراو: ئهم خواس ته ئهوه پالنه ره شاراو هییه که له پشت ریکهدان یان ریکهری کردن له جولهی دانیشتوانهوهیه.

4. بهکارهتانی ئامرازی نایاسایی بۆ گهیشتن بهم ئامانجه: بۆ نمونه، ئاوارهکردنی زۆرهملیی دانیشتوانه رهسهنهکه، نیستهجیکردنی گروپی نوێ به مهبهست، یان ریکهری کردن له مافی گههانهوه.

ئەم چوار رەگەزە گۆرانکاری دیمۆگرافى دەكەنە كاریكى قەدەغەكراو، نەك تەنها لەژێر دەستوری عێراقدا بەلكو لەژێر یاسای نیودەولەتە مەرویی، رێكەوتننامەكانى جێف و پەیماننامەى رۆمای دادگای تاوانى نیودەولەتیشدا. یاسای نیودەولەتە جولەى ئازادى تاكەكان داين دەكات و گواستەنەوى زۆرەملێى دانىشتوان یان جیگۆرکێى گروپێك بە گروپێكى تر لە ناوچە دیاریکراوەکاندا قەدەغە دەكات، بەتایبەتەى لە کاتى مەملەنێى چەكدارى یان داگیرکاریدا.

ئەم دۆخە رۆنى دەکاتەو بەوچى گەرنە خێزانێك لە بەسرە یان بەغداو بەجێتە هەولێر، هەروەها گەرنەى خۆیندەنەوێهەكى وردى ماددەى ٢٣ى دەستوورى ٢٠٠٥ى عێراق نیشان دەدات.

دووهم: خۆیندەنەوێهەكى ورد بۆ ماددەى (٢٣)ى دەستوورى ٢٠٠٥ى عێراق

کاتیك ماددەى ٢٣ى دەستوورى عێراق دەخۆیننەو، خۆمان لەبەردەم دەقیكى یاساییدا دەبیننەو کە رەنگدانەوى زیرەکیەكى فێقەى وایە کە شایەنى تێرمانە. ئەم مادەیه بە وردى داریژراو بە هاوسەنگ کردنى دوو بنەمای دژبەیهك، بەلام دارشتنە دەستوریەكە بە لیهاوێهەو هاوئاھەنگى کردون.

بەرگەى یەكەمى مادەكە مافى داو بە هەر عێراقیەك کە دەتوانێت خاوەنى مۆلك بێت لە هەر شوێنێكى عێراقدا . ئەمە رەنگدانەوى فەلسەفەى دەستوریە بە لەسەر بنەمای هاوئادەبەتەى یەكسان و رەتکردنەوى هەر جۆرە جیاکاریەكى جوگرافى یان نەتەوێهەى لە مافە بنەرەتیهكاندا دامەزراو. بەرگەى ٣، خالى (ب)، سنورداریکردنێكى گەرنە دادەنێت کە خاوەنداریتەى قەدەغە دەكات ئەگەر ئامانج لێى ئەنجامدانى گۆرانکاری دیمۆگرافى بێت.

ئەوى ئەم دارشتنە جیا دەکاتەو ئەوێهە کە خودى خاوەنداریتەى قەدەغە ناکات، بەلكو ئەو ئامانجە نایاساییه قەدەغە دەكات کە لەوانەیه لە پشتمەوى بێت. بە واتایەكى تر، داریژەرى دەستور شیکارییهکەى لە کردەوێهەكى فیزیکیەو گۆرپو بە مەبەست و ئامانج، کە ئەمە وەرچەر خانێكى بەرچاو لە فێقەى دەستوریدا، چونکە پێوهرێكى کوالیتى نەك چەندایەتەى بۆ هەلسەنگاندنى رەوايەتەى خاوەنداریتەى دادەنێت. کێشەكە ئەوێهە نیه کە کەسێك خانوێكى لە ناوچەیهكى كوردی كریو، بەلكو کێشەكە ئەوێهە کە ئایا کرینى ئەو خانووە بەشیکە لە پلانیكى گەورەتر بۆ گۆرینى پێکھاتەى دیمۆگرافى ناوچەكە.

ئەم خالە بەتایبەتی وای کردووە کە جێبەجێکردنی مادە کە لە پراکتیکدا قورس بێت، چونکە سەلماندنی "مەبەست" یەکێکە لە قورسترین لایەنەکانی رێکارە یاسایەکان. دواتر بە وردی باس لەم گەشتە دەکەین. ئەگەر تاکێک بە ئارەزووی خۆی بڕیار بدات بچیتە سلیمانی بۆ ژانیکی باشتەر، ئەوا ئەمە گۆرانکاریەکی دیمۆگرافی پێیەندراوە.

سییەم: بڕیاری دادگای بالای فیدرالی لەسەر گۆرانکاری دیمۆگرافی لە عێراق

گرنگی مادە (٢٣)ی دەستوری عێراق زیاتر دەردەکەوێت کاتێک سەیری ئەو بڕیارانەی دادگا دەکەین کە پەڕوەستن پێیەو، بەتایبەتی بڕیاری دادگای بالای فیدرالی ژمارە (٦٥/فیدرالی/٢٠١٣)، کە لەسەر داوای ئەنجومەنی نوێنەران بۆ ڕونکردنەوەی مادە (٢٣/سییەم/ب) دەچوو، کە دەلیت "خاوەنداریتی بە مەبەستی گۆرانکاری دیمۆگرافی قەدەغەیه". ئەم بڕیارە، هەرچەندە سالانیکی زۆرە دەچوو، بەلام وەک سەرچاوەی سەرەکی لەم بابەتەدا دەمێنیتەو، چونکە دەلیت: "قەدەغەیه بۆ تاکەکان یان گروپەکان خاوەنداریتی یان دەستبەسەر داگرتنی مولکی نیشتمانییەکان لە هەموو جۆر و پۆلەکان لە هەر شوێنێکی عێراقدا بکەن، جا لە ئاستی گوند، قەزا، ناحیە یان پارێزگا بێت، وە بە هەر ئامرازێکی بەدەستەینان یان خاوەنداریتی بێت ئەگەر ئامانج یان مەبەست لە پشت ئەو بەدەستەینان یان خاوەنداریتیە گۆڕینی پێکەتە دیمۆگرافی و تاییەتمەندیە نەتەوایی، ئاینی یان مەزەهەبیەکانی بێت."

ئەم بڕیارە سێ رێسای رونی دانایە:

1. قەدەغەکردنە گشتگیرە: ئەو قەدەغەکردنە لە مادە ٢٣دا هاتوووە تەنها بۆ ناوچەیک بەرامبەر ناوچەیک تر نییە، بەڵکو قەدەغەکردنێکی گشتگیرە کە هەموو بەشەکانی عێراق دەگرێتەو. ئەمە بەو مانایە کە هەرێمی کوردستان پەڕەوی ئەم رێسایە دەکات، هەر وەک چۆن پارێزگاگانی نەینەوا و کەرکوک دەیکەن.

2. پاراستنی هەموو پێکەتەکان: پاراستنی دەستوری تەنها بۆ نەتەوایی کورد نییە، بەڵکو هەموو پێکەتەکانی عێراق بەی جیاکاری دەگرێتەو. دەستور تاییەتمەندیە دیمۆگرافیەکانی هەر ناوچەیک دەپارێزێت، جا زۆرینی عەرەب، کورد، تورکمان، ئاشوری یان ئیزیدی بێت. ئەمە بنەمایەکی گرنگە کە رێگری لە هەر ئیستغلالێکی سیاسی دەقەکە دەکات بۆ خزمەتکردنی ئەجێندای تەسک.

3. پێوهری قهدهغهکردن بریتیه له مهبهست: واته تنها زیادبونی دانیشتوانی پێکهاتهیهکی دیاریکراو له ناوچهیهکدا بهس نییه بۆ ئهوهی وهک گۆرانکاری دیمۆگرافیی قهدهغهکراو وهسف بکری، دهیئت بهسەلمیئریت که ئهم زیادبونه له ئهنجامی پلان یان سیاسهتییکی بهمهبهستدار بووه، که ئامانجی گۆڕینی ناسنامهی دیمۆگرافیی ناوچهکه بووه.

ئهم سێ بنهمایه، سههرای رونییه تیۆرییهکهیان، تهحهدای پراکتیکی گهوره دروست دهکهن.

چوارهم: گهرفتی سهلماندنی مهبهست و چۆنیتی تیپهراندنی

ئهگر مهبهست پێوهری بنهڕهتی یی بۆ قهدهغهکردن، پرسیاره ههنوکهیهکه ئهوهیه: چۆن دهکریت ئهم مهبهسته له بابتهی گۆرانکاری دیمۆگرافیدا بهسەلمیئریت؟ مهبهست له پشت کردهوهوهیه و قورسه به شیوهیهکی راستهوخۆ بیهیئریت یان به بهلگی مادی رۆن بهسەلمیئریت، بهتایبهتی له حالتهی سیاسهت و رهفتاره بهکۆمهلهکاندا نهک تاکهکسییهکان.

ئهم گهرفته بووته هۆی پهڕهپێدانی ستاندارده یاساییه نهرمهکان که تنهیا پشت به مهبهست نابهستن، بهلکو ههم مهبهست و ههم کاریگهری تیکهڵ دهکهن. کاتیکی کرین و فروشتنیکی بهر فراوان و بهردهوام ههیهت که بیهته هۆی گۆرانکارییهکی بنهڕهتی و راستهقییه له تایبهتمهندی دیمۆگرافیی ناوچهیهکدا، ئهوا دهکریت زهمینهیهک ههیهت بۆ رێکاری رێکخستن تهناهت له نهبونی بهلگی یهکلاکهرهوهی پلانیکی سیاسی رێکخراویشدا.

ئهم شیوازه بۆ تۆمهتبارکردنی تاکهکان نییه، بهلکو دهوڵهت که بهرپرسه له پاراستنی سهقامگیری کۆمهلایهتی، دهتوانی دهستوهردان بکات بۆ راگرتنی ئهم کردهوانه. ئهم جوړه کاریگهریانه دهتوانن بنه هۆی ناهاوسهنگیهکی جددی کۆمهلایهتی و سیاسی. ئهم رێگهیه پهیرهوی بنهمایه دهستوری "خۆپاراستن" دهکات، که پێشینه دهکات به پاراستنی پێشوهخته بهسهر رێکاره پهڕهکردارییهکاندا.

ئیه پشتیوانی بۆ ئهم شیوازه له ماده دهستورییهکانی ترده دهبیننهوه، وهک مادهی (۷) که قهدهغه ئهوه قهواره و رێبازانه دهکات که رهگهزپهرستی و جیاکاری پهیرهو دهکهن، مادهی (۱۴) که یهکسانی له نیوان عێراقیهکاندا مسوگهر دهکات، و ئهوه مادانهی که ئازادی جوڵه و نیشتهجێبون دابین دهکهن. ئهم ماددانه پێکهوه توڕیک له بنهماکان پێکهدهیئن که رێگه به خۆیندهوهیهکی هاوسهنگ بۆ مادهی ۲۳ی دهستوری عێراق دهدهن.

پېنځم: جياکردنموى نيوان دوو جوړى گورانكارى ديموگرافى

بۇ تېپىراندنى ئمو نارونىمى دەورى ئم بابتمى گرتووه، بىسووده جياوازى بكمين له نيوان دوو شيوازى جياوازى گورانكارى ديموگرافى:

1. گورانكارى زورهملين راستهوخو: كه عىراق له دهيهكانى رابردودا له ريگهى سياسهتهكانى راگواستن و جيگوركيى دانىشتوان كه لهلايم رڙيمهكانى پيشومهوه جيبهجن دهكران، ئزموونى كردوه. ئم شيوازه به دهستوهردانى راستهوخوى حكومت، بهكارهيئانى دهزگانى دهولت و گرتنهمرى برپارى ديكتاتورپانه كه ئامانجيان گورپنى پيگهاتمى ديموگرافى ناوچهكان بووه، دهناسريتموه. ئم شيوازه له روانگهى دهستورى و مروپيهوه بيگومان قهدهغيه.

2. گورانكارى قوناغ به قوناغ و كهلهكهبوو: ئم شيوازه لهوانميه له ئمنجامى كهلهكهبونى جولمى دانىشتووان به قهبارهمكى گموره له ماوهى چهندين سالد روبدات، بهبن ئموى برپاريكى سياسى راستهوخو يان پلانيكى حكومتمى رونى له پشت بيت. ئم شيوازه ناتوانريت وهك ناياسايى له خودى خودا وهسف بكرىت، چونكه ئمنجاميكي حتمى فاكتره سروشتميه ئابورى، ئمنى و كومهلايهتيمهكانه. بهلام له ههمان كاتدا، ئمگر بهردهوام بيت و بگاته ئاستيكي دياريكراو، لهوانميه دهولت ناچار بكات سياسهتى ريخستنى خو پاريزى بگريته بهر بۇ كونترولكردى خيرايمهمى، نهك ريگريكردى له جوولمكه.

پهتكردنموى تهاوتمى كاريگرميه ديموگرافيمهكانى كوچى ناوخويى كهلهكهبوو له روى زانستيموه نادروسته، همروهك چون زيادهرهويكردى لم كاريگرميپانه نالوژيكيه. چارهسمرى نمونهپى له هاوسهنگكردى مافى تاكهكان بۇ جولم و خاوهندارپتى لهگل مافى كومهلگهكان بۇ پاراستنى ناسنامى ديموگرافى خوياندا دهبنريتموه.

شه‌شهم: ده‌سه‌لاته‌کانی هه‌ریمی کوردستان له‌رێکخستنی خاوه‌نداریتی مولکدا

یه‌کیک له‌ مشتوم‌پراو‌یت‌رین پ‌رسیاره‌کان له‌م دۆسیه‌یه‌دا بریتیه له‌ ئاستی ئه‌و ده‌سه‌لاته‌ رێکخستنه‌ی که هه‌ریمی کوردستان هه‌یه‌تی له‌ بواری رێکخستنی خاوه‌نداریتی مولکدا. وه‌لامه‌که به‌ رونی ئه‌وه‌یه که هه‌ریم خاوه‌نی ده‌سه‌لاتی رێکخستنی فراوانه، به‌لام له‌ چوارچۆیه‌ی سنو‌ریکی دیاریک‌راوی ده‌ستوریدا.

ده‌سه‌لاته‌کانی هه‌ریم ناییت وه‌ک ده‌سه‌لاتی‌ک بۆ سنو‌ردارکردن یان که‌م‌کردنه‌وه‌ی مافه‌ ده‌ستورییه‌کان تێب‌گه‌ین. له‌بری ئه‌وه، ئه‌وانه ده‌سه‌لاتی رێکخستن که له‌و مافه‌ ده‌ستوریانه‌وه وه‌رگه‌یراون که به‌ هه‌ریم درا‌ون بۆ به‌رپۆه‌بردنی کاروباری ناو‌خۆیی خۆی، به‌تایبه‌تی له‌ بواره‌کانی کارگێری ناو‌خۆیی، پلاندانانی شار، نیشته‌جێبو‌ن، به‌کارهێنانی زه‌وی، گه‌شه‌پێدانی هه‌ریمی و رێکخستنی کاری نوسینگه‌کانی تۆماری خانوبه‌ره. جیا‌وازیه‌کی بنه‌رته‌ی هه‌یه له‌ نیوان رێکخستنی پیا‌ده‌کردنی مافی‌ک و که‌م‌کردنه‌وه له‌ جه‌وه‌ری ئه‌و مافه‌. یه‌که‌میان بنه‌مای کاری کارگێری و یاسادانانه؛ دووهمیان دژی گه‌ره‌نتیه‌ ده‌ستورییه‌کانه.

له‌سر ئه‌م بنه‌مایانه، هه‌ریمی کوردستان ده‌توانی‌ت کۆمه‌لی‌ک ئامرازێ رێکخستن ب‌گه‌یه‌ته به‌ر که ده‌ست‌درێژی ناکه‌نه سه‌ر مافی بنه‌رته‌ی خاوه‌نداریتی، به‌ل‌کو پیا‌ده‌کردنی رێک‌ده‌خن به‌ شی‌وه‌یه‌ک که خ‌زمه‌ت به‌ به‌رژه‌وه‌ندی گ‌شتی ب‌کات. ئه‌م ئامرازانه بریتین له‌:

- پهره‌پێدانی رێسا‌کانی تۆماری خانوبه‌ره.
- گ‌رتنه‌به‌ری سیسته‌می مۆدێرن بۆ دۆکیومێنت‌کردنی گواستنه‌وه‌ی مولک.
- ناچارکردنی لایه‌نه په‌یوه‌ندیده‌ره‌کان بۆ ئه‌نجامدانی هه‌ل‌سه‌نگاندنی کاریگه‌ری دیمۆگرافی بۆ پ‌ڕۆژه گه‌وره‌کانی نیشته‌جێبو‌ن.
- رێکخستنی به‌کارهێنانی زه‌وی به‌پێی پلانه‌کانی شاره‌وانی.
- به‌هێزکردنی چاو‌دێری سه‌رچاوه‌کانی ئه‌و پارانه‌ی له‌ مامه‌له‌کانی خانوبه‌ره‌دا به‌کار‌دێن.
- دامه‌زراندنی بنکه‌ی زانیاری ورد بۆ چاو‌دێری‌کردنی گۆران‌کارییه‌کانی دانیشتوان.

له لایه‌کی ترهوه، هەرێم دهسه‌لاتی یاسایی نییه بۆ ده‌رکردنی یاسا یان ڕێنمایی که هەر گروپێک له هاو‌لاتیانی عێراق له مافی خاوه‌نداریتی بێ‌به‌ش بکات له‌سەر بنه‌مای نه‌توه، ئاین، یان ناوچه‌ی نیشته‌جێبون، چونکه ئهم جوړه ڕێکارانه له‌گه‌ڵ ماده‌کانی ١٤، ٢٣ و ٤٤ی ده‌ستور و بنه‌ماکانی یه‌کسانی و سه‌روه‌ری یاسا نا‌گونجێن. جگه له‌وه‌ش هەر ڕێک‌خستنی که قه‌ده‌غه‌کردنی ڕه‌ها یان هه‌میشه‌یی بخاته سه‌ر خاوه‌نداریتی مو‌لک، به‌بێ بنه‌مایه‌کی ده‌ستوری ڕون، ده‌کریت له‌به‌رده‌م داد‌گای با‌لای فیدرالی تانه‌ی لێ بدریت. کێشه راسته‌قینه‌که دۆزینه‌وه‌ی ڕێگه‌یه‌ک نیه بۆ سنو‌ردارکردنی مافه‌کان، به‌لکو ده‌ست‌نیشان‌کردنی ئامرازه یاسایی و ڕێک‌خستنه‌کانه بۆ هاوسه‌نگ‌کردنی مافی ده‌ستوری خاوه‌نداریتی له‌گه‌ڵ پاراستنی ناسنامه‌ی دانیشتوان.

حه‌وته‌م: سو‌دوهر‌گرتن له ئه‌زموونه نی‌وده‌وله‌تییه‌کان له گۆڕانی دیمۆگرافیدا

ئهم‌موونه ده‌ستوورییه به‌راو‌ردکاریه‌یه‌کان ئه‌وه ئاشکرا ده‌کهن که زو‌ریک له و‌لاتان و ناوچه‌کان که تایه‌تمه‌ندی جوگرافی یان دیمۆگرافی جیاوازیان هه‌یه، می‌کانیزمی یاساییان گرتۆته‌به‌ر بۆ ڕێک‌خستنی هه‌ندیک لایه‌نی خاوه‌نداریتی مو‌لک یان نیشته‌جێبوون. ئهم می‌کانیزمانه ئامانجیان پاراستنی شوناسی کولتووری، زمانه‌وانی، یان دیمۆگرافیای خۆیانه به‌بێ ئه‌وه‌ی نکۆڵی له پهره‌نسیپی هاو‌و‌لاتی‌بوون یان که‌م‌کردنه‌وه‌ی مافه ده‌ستوورییه‌کان بکهن.

نموونه‌ی دیار بریتین له ناوچه‌ی ئالاند له فینلاند که سیسته‌می‌کی یاسایی تایه‌تمه‌تی هه‌یه بۆ پاراستنی ناسنامه‌ی زمانه‌وانی و دیمۆگرافی؛ ناوچه‌ی تیرو‌لی باشو‌ر له ئی‌تالیا که سیسته‌می‌کی ده‌ستوری و کارگێری بۆ پاراستنی هاوسه‌نگی نیشتمانی و زمانه‌وانی له نی‌وان گروپه پێکه‌ینه‌ره‌کانیدا گرته‌به‌ر، و کیوبیک له که‌نهدا، که سیاسه‌تی یاسایی گرته‌به‌ر بۆ پاراستنی جیاوازییه کولتووری و زمانه‌وانیه‌که‌ی له چوارچێوه‌ی ده‌وله‌تی فیدرالی‌دا.

ئاماژدان به‌م ئه‌زمونه‌ مه‌به‌ست لێی بانگه‌شه‌کردن نییه بۆ دووباره‌کردنه‌ویان له هەرێمی کوردستان، به‌ له‌به‌رچاو‌گرتنی جیاوازی چوارچێوه ده‌ستوری و یاساییه‌کان. به‌لکو مه‌به‌ست لێی هاندانی فێربوونه له فه‌لسه‌فه‌ی یاسادانانیان که له‌سەر بنه‌مای ئاشت‌کردنه‌وه‌ی پاراستنی جیاوازیی دیمۆگرافی له‌گه‌ڵ ڕێزگرتن له ماف و ئازادییه ده‌ستوورییه‌کان، به‌گوێره‌ی بره‌گه‌کانی ده‌ستووری سا‌لی ٢٠٠٥ی کۆماری عێراق و بنه‌ماکانی یه‌کسانی و جیاکاری نه‌کردن و سه‌روه‌ری یاسا.

له ژیر روښنایی ئه و ئهزمونه بهراوردکاریانهدا، ههریمى کوردستان دهتوانیت سوودیان لى وهرگریت نهک تنها به گواستنوه یان دووبارهکردنوهی وشه به وشه، بهلکو به وهرگرتنى ئیلهام له فلهسهفهى یاسادانان و میکانیزمه ریکخستنهکانیان به شیوهیهک که لهگهل برکهکانى دهستوورى کومارى عیراقددا بگونجیت.

ئهمهش بریتیه له وهرگرتنى ئامرازه یاسایى و کارگیریه بیلایهنهکان، وهک پهرهپیدانى سیستهمیکى یهکگرتوو بۆ چاودیریکردنى گۆرانکاریه دیموگرافیهکان، خستنهرووی پرۆژه گهوارهکانى نیشتهجیوون بۆ توێژینهوهکانى ههلسهنگاندنى کاریگهریه دیموگرافیهکان، و پێشخستنى پلاندانانى شارهکان که دابهشکردنى هاوسهنگى دانیشتووان بهدهستبهیڤیت. جگه لهوهش، بریتیه له دامهزراندنى ریسای بابهتیی و شفاف بۆ بهرپوهبردنى ههندیک ریکارى خاوهنداریتى مولک و تۆمارکردن له ناوچهکانى خاوهن تایبهتمهندى دیموگرافىای تایبته، لهسهر بنهمای رهچاوکردنى بهرژهوهندى گشتى و گهشهپیدانى بهردهوام، نهک لهسهر بنهمای نهتوهیى، ئایینى، یان تائیفى.

ههروهها ههریم دهتوانیت چاودیریکردنى مامهلهى خانووبهره و بهرهنگاربوونهوهى سپیکردنوهى پاره بههیز بکات، ههروهها بنکهیهکى زانیارى مۆدیرن بۆ دانیشتووان دابنیت بۆ ئاگادارکردنوهى دارشتنى سیاسهتى گشتى لهسهر بنهمای بنهما زانستیهکان. بهمهش هاوکیشهیهکى دهستوورى هاوسهنگ دهگات که جیاکاریى دیموگرافىای ههریم دهپاریزیت له ههمان کاتدا ریز له پرهنسیپى یهکسانى و مافى دهستوورى هاوولاتیان بۆ خاوهنداریتى مولک و ئازادى هاتووچۆ دهگیریت، بهمهش سهقامگیرى کۆمهلايهتى و ئاسایشى دیموگرافى له چوارچۆیهى سهروهى یاسادا بهرز دهبیتهوه.

هەشتەم: چەمكى ئاسايشى ديمۆگرافى لە چوارچۆهە دەولەت و كۆمەلگەى عىراقىدا

ئەم شىكارىيە دەرى دەخات كە پۆيىستە چەمكى «ئاسايشى ديمۆگرافى» بچىتە نۆو فەرھەنگ و دەقى ياساناسىيە دەستوورىي عىراقەو. ئاسايشى ديمۆگرافى بە واتاى تواناى دەولەت يان ھەرىم دىت بۆ پاراستنى ھاوسەنگىي ديمۆگرافى و ناسنامەى مېژووىي و كلتوورىي خاكەكى، لە رېگەى رېكارى ياساىي و كارگىريي رەواو، بەبى ئەوەى دەستدرىژى بىرئە سەر ماف و ئازادىيە دەستوورىيەكانى ھاوولەتايان.

ئاسايشى ديمۆگرافى بەو مانايە نىيە كە كۆچى ناوخۆيى قەدەغە بىرئەت يان مافى ھاوولەتايان بۆ ھاتوچۆ و مولكدارىتتى بەرتەسك بىرئەتەو، بەلكو مەبەست لىي رېكخستن و كۆنترۆلكردنى شەپۆلى دانىشتووانە بە جورىك كە لە مەوداى درىژخايەندا سەقامگىريي كۆمەلەيەتى و ئەو ھاوسەنگىيە ديمۆگرافىيە نەخاتە مەترسىيەو كە دەستوور پاراستوويەتى. رۆلى دەسەلاتە گشتىيەكان لىرەدا رۆلىكى «خۆپارىزى و رېكخستن»ە، كە لەسەر ئەم بنەمايانە دەوەستىت:

- چاودىرئىكردنى بەردەوامى گۆرانكارىيە ديمۆگرافىيەكان.
- پلاندانانى شارسازىي ھاوسەنگ.
- بەدواداچوونى ورد بۆ نەخشەى گەشەكردنى دانىشتووان.
- ئامادەكردنى لىكۆلئەنەوەى خولى بۆ ھەلسەنگاندنى كارىگەريي ديمۆگرافىي پەرۆژە وەبەرھىنان و نىشتەجىبوونە گەورەكان.

ئەم مىكانىزمە دەرفەت دەدات بۆ دەستىوەردانى پىشەوختە كاتىك ئامازەكان دەردەكەون كە رەنگە كار لە پىكھاتەى دانىشتووانى ئەو ناوچانە بىكەن كە تاييەتمەندىي نەتەوەيى، ئايىنى، يان كلتوورىي ديارىكراويان ھەيە.

چەمكى ئاسايشى ديمۆگرافى تەنھا لە رەھەندى ژمارەيىدا كورت نابىتەو، بەلكو رۆلىكى گرنگ لە «ئاسايشى نىشتەمانى» بە فراوانترىن واتاى خۆى دەبىنەت. ھاوسەنگىي ديمۆگرافى دەبىتە ھۆى سەقامگىريي سىياسى و كۆمەلەيەتى، مەملەنئ لەسەر ناسنامە و مېژووى خاك كەم دەكاتەو، و بەشدارى لە ئاشتىي كۆمەلەيەتى لە كۆمەلگە فرەنەتەو و فرەئايىنەكاندا دەكات، كە عىراق نەموونەيەكى ديارىانە.

بۆيە، ئاسايشى ديموگرافى نابىت لە رېگەى سنووردارکردنى جياكارانەى ھاوولاتیيانووە دابىن بکرىت، بەلکو دەبىت لە رېگەى سياسەتى ياسادانان و کارگىرىي يىلايەنووە بىت کە لەسەر بنەماى «پىويستى، گونجاوى، و يەكسانى» دامەزرايىت و لە چوارچىوەى چاودىرىي دادوهرى و ريزگرتن لە گەرەنتىيە دەستوورىيەکاندا جىبەجى بکرىت. بەمجۆرە، ئاسايشى ديموگرافى تەواوکەرى ئاسايشى نىشتمانى و مېکانىزمىکە بۆ زامنکردنى سەقامگىرىي دەستوورى، نەك ئامرازىک بۆ بەرتەسککردنەوى ماف و ئازادىيەکان.

نۆيەم: پىوهرىكى کردەيى بۆ ھەلسەنگاندنى ھەر ياسايەک يان رىکارىكى رىکخستنى

بە پشتبەستن بە شىکارىيەکانى ماددەى (٢٣/سپيەم/ب)ى دەستوورى عىراق و برىارى دادگای بالای فیدرالى بە ژمارە (٦٥/فیدرالى/٢٠١٣)، دەکرىت پىوهرىكى ياسايىي کردەيى پيشنەياز بکرىت بۆ ھەلسەنگاندنى ئەوەى کە ئاخۆ ھەر ياسايەک يان رىکارىكى کارگىرى کە لەلایەن دەسەلاتە فیدرالىيەکان يان دەسەلاتەکانى ھەريىمى کوردستانووە دەردەچىت، تا چەند لەگەڵ دەستووردا دەگونجىت. ئەم پىوهرە لەسەر کۆمەلایک مەرجى تىکەلەو دامەزراو، کەواتە نابىت ھىچ رىکارىک تەنھا لە يەک گۆشەنىگاوە سەیر بکرىت، بەلکو دەبىت بەر دەستبوونى ھەموو ئەم توخمانى خوارووە مسۆگەر بکرىت:

١. پىوهرى بوونى بەرژەوەندىي گشتىي رەوا:

ياساکە يان برىارەکە دەبىت ئامانجىكى دەستوورىي رەواى ھەبىت، وەك پاراستنى تاييەتمەندىي دانىشتووان، ھاوسەنگىي شارەکان، بەھىزکردنى ئاسايشى ديموگرافى، بەرەنگاربوونەوى سپىکردنەوى پارە، پاراستنى ئاسايشى گشتى و ھتە. نابىت ئامانج لىي سنووردارکردنى دەستەيەک لە ھاوولاتیيان يان کەمکردنەوى مافە دەستوورىيەکانيان بىت. ھەر سنووردارکردنىک دەبىت لەسەر بنەماى بەرژەوەندىيەكى راستەقىنە و سەلمىنراو بىت، نەك گرىمانە و لىکدانەوى سياسى.

۲. پټوهری پټوښتی:

نم پټوهره پټوښتی بهوږه بیسهلمټیریت پټوښتییهکی واقعی بو دهستیوهردانی یاسایی یان کارگیرۍ هڅه. ریکارهکه نابیت وهلامدانوهیهک بیت بو نیگهرانییه تیورییهکان یان نهگهره خهیاالییهکانی داهاتوو، بهلکو دهبیت لهسر داتا، نامار، و لیکولینهوه فهرمییهکان بیت که کاریگهریه دیموگرافیهکان نیشان ددهات. بنهمای بنهپرتی، نازادییه له بهکارهینانی مافهکاندا؛ سنووردارکردن تنها کاتیک رهوایه که پټوښتییهکی حاشاهلنهگر بسهپینیت

۳. پټوهری هاوسهنگی:

ریکارهکه دهبیت لهگل نامانجهکهیدا بگونجیت، تنانته نهگر پټوښت و له بهرژوهندیی گشتیشدا بیت. قهدهغهکردنی گشتی یان رها تنها کاتیک دهبیت بسهپینیت که ریگهی دیکهی کهمتر توند نهتوانن نهو نامانجه بهدی بهینن. نم پټوهره له یاساناسی دهستووریی بهراوردکاریدا به «پټوهری هاوسهنگی» ناسراوه و داوای پهیوهندییهکی عقلانی دهکات له نیوان نهو ریکارهی گیراوهته بهر و نهو نامانجهی پیی دهپیکریت.

۴. پټوهری نههیشتنی جیاکاری:

ریکخستنه یاسایییهکان دهبیت گشتی و گشتگیر بن و بهبن جیاکاری نهتهوهی، نایینی، مهزههبی یان کوهملایهتی بهسر هموو هاوولاتیاندا جیبهجن بکرن، وهک نهوهی له مادهی (۱۴) دهستووری عیراقدا هاتوو سهبارته به یهکسانی لهبردهم یاسادا. هر ریکخستنیک لهسر بنهمای ناسنامهی کهسیک بیت نهک پټوهری بابتهیانه، رووبهرووی بریاری نادهستووریوون دهبیتوه.

۵. پټوهری پشتهستن به بهلگه و داتا:

سیاسهته گشتیهکان دهبیت لهسر زانیاریی وردی فهرمی سهبارته به جوولهی دانیشتووان، ریژهی مولکداریت، چریی دانیشتووان و نهخشی فراوانبوونی شارسازی بیت، نهک لهسر ههست و گوتاری سیاسی. یاسای کارا نهوهیه که بهلگهی زانستی له پشتهوه بیت و بهپیی گوړانی واقع، بهردهوام پیداوونهوه و ههلسهنگاندنی بو بکریته.

6. پېوهري چاودېرې د ادوهري:

له رېځخستنې مولکداريتې يان نيشتهجېبووندا، هموو ياسا و بريارهکان پېويستيان به چاودېرې د ادوهري هميه، بهتايهتې لهلايمن دادگای بالای فيدراليهوه، بو دلنيابوون له گونجاويان لهگهل دهستور و بو لهوهي رېگري بکريت لهوهي رېکاره کارگېريهکان بېنه نامرازېک بو لېسهندنوهي ماف و نازاديه دهستوريهکان.

شمرعيهتې هر ياسايهک بهوه دهپوريت که تا چند هم مهرجانهي تيدايه، نهک به توندي يان نمرميهکمي. هرچې رېځخستنېک زياتر لهگهل دهستور بگونجيت و زياتر لهسمر بهرژوهنديي گشتي، پويوستي، گونجاوي، و داتاي زانستي داممزرابيت و لهژير چاودېرې د ادوهريدا بيت، لهوا زياتر پاريزراو دهبيت له تانهدان و هلهوهشاندهوه.

دهيم: حوکمرانيي باش، چارهسمرې نموونهي بو کيشه ديموگرافي

چارهسمرکردني لهو ئالنگاريانهي پهيوهستن به گورانکاريه ديموگرافييهکان، به سېپاندني رېگريي نائاسايي لهسمر مافه دهستوريهکان يان گرتنهبري سياسهتې جياکارانه بهدي نايهت. بهلکو پويوستي به چسپاندني بنهماکان «حوکمرانيي باش» په وهک چوارچېويهکي دهستوري و کارگېري که تواناي هاوسهنگکردني پاراستني تايهتتمهنديه ديموگرافييهکان و پاراستني ماف و نازاديه گشتيهکاني ههبيت. حوکمرانيي کارا تنها له بهرپوهبردني سمروهت و سامان و داممزرارهکاندا کورت نابيتهوه، بهلکو بهرپوهبردني کارېگهري جوولهي دانېشتووان، شفافيهت، سمروهري ياسا، لېپرسينهوه، بهشداريکردن و برياردان لهسمر بنهماي داتا و ناماري ورد دهگريتهوه، نهک لهسمر بنهماي ترس و لېکدانهوي سياسي.

لهو چوارچېويهدا، نمرکي دهسلاته گشتيهکان لهوه نيه نازادي هاتوچو و مولکداريتې سنووردار بکن، بهلکو دروستکردني چوارچېويهکي داممزرارهيه که بتوانيت به شيوازيکي ياسايي و زانستي هم دياردانه بهرپوه ببات. هممهش به دروستکردني بنکهدراوهي نيشتمانيي ورد بو چاودېريکردني جوولهي دانېشتووان و کوچي ناوخويي دهست پي دهکات، به بهستنهوي به توماري شارستان و توماري زهويوزارهوه.

حوکمرانيي باش پويوستي به تېکهلکردني «لېکولېنهوه له کارېگهريه ديموگرافييهکان» لهگهل رېکارهکاني پلانداناي شارسازي و وهبرهيناندا هميه. پويسته پرژه گورهکاني نيشتهجېبوون و کومهلگه شارستانيه نوييهکان بخرينه بهر لېکولېنهوهي پيشوهخته، همروهک چوون له زورېک له ياسادانانه بهراوردکاريهکاندا «لېکولېنهوه له کارېگهريه ژينگهيهکان» بووهته نمریت. هم رېکاره نامرازېکي خوپاريزيه بو چارهسمرکردني گورانکاريه ديموگرافييهکان پيش لهوهي بېنه کيشه ياسايي يان کومهلايهتېي ئالوز.

ھەروەھا ھۆكۈمەت باش داۋاي بەھىز كۆرۈنى شەفافىيەت لە بازىرى خانووبەرە دەكەت، ئەمەش لە رېگى پەرەپىدەنى سىستەمى تۆمەركۆرۈنى خانووبەرە، توندىكۆرۈنى چاۋدىرى لەسەر سەرچاۋە پارە بەكارھاتوو لە كۆپىنى مۆلەكدا، و چالاكۆرۈنى مىكانىزمەكانى بەرھەنگارىيە سىپىكۆرۈنى پارە و تىرۆر. ئەمەش رېگى دەكەت لە بەكارھىنانى بازىرى خانووبەرە بۇ مەبەستى ئاۋابوۋى يان زىيان گەياندەن بە سەقامگىرىي كۆمەلەيەتتى ھەيىم.

يەككى دىكە لە پىداۋىستىيەكانى ھۆكۈمەت باش، پەيپەكۆرۈنى پلاندەنانى شارىسازىي ھاۋسەنگە كە رېگى لە كەلەكەبوۋى زۆرى دانىشتوۋان لە ناۋچە دىيارىكراۋدا دەكەت و گەشەپىدەنى شارىستانى بەرە پارىزگا و قەزاكانى دىكە ئاراستە دەكەت. پلاندەنانى شارىسازى تەنھا ئامرازىك نىيە بۇ رېكسىتى بەكارھىنانى زەۋى، بەلكو ئامرازىكى دەستوۋرى و كارگىرىيە بۇ پاراستىي ھاۋسەنگىي كۆمەلەيەتتى و دىمۆگرافىي. ئەم چارچىۋەيە بەبى ھەمەھەنگىي دامەزراۋەيى لە نىۋان ھۆكۈمەتتى فەيدىرالى و ھۆكۈمەتتى ھەيىمى كوردستان تەۋاۋ نەيىت، بەتەيەتتى لە ئالوگۆرۈكۆرۈنى داتاكان و پلاندەنانى ھەيىمدا.

لە كۆتەيىدا، ھۆكۈمەت باش بە واتاي بەھىز كۆرۈنى چاۋدىرىي دادوۋەرى و كارگىرىيە لەسەر بىرپەرەكانى پەيۋەست بە مۆلەكدارىتتى و نىشتەجىبوۋى، بۇ دىلەبوۋى لە پەندەبوۋىيان بە نەمەكانى «ياساىبوۋى، پىۋىستى، گونجاۋى، و نەبوۋىي جىكارى».

بە كۆرتى، ھۆكۈمەت باش جىگەرەۋەيەكى دەستوۋرىيە بۇ چارەسەرە كاتىيەكان. سەرگەۋتتى ھەر سىياسەتتىك لەم بۈرەدا، نەك بە تۈنەي سىۋوردەكۆرۈنى جۈۋەلەي خەلك، بەلكو بە تۈنەي دروستكۆرۈنى دامەزراۋەي دەستوۋرى پىۋىت كە بتەۋىت بە شىۋازىكى كارا، شەفاف و دادپەرۋەرەنە بەرپەرەكۆرۈنى فەرچەشنىي دانىشتوۋان بەكەت. ھەتا ئامازەكانى ھۆكۈمەت كارا بەررەزى بن، پىۋىستى بۇ رېگىيە ئاساىيەكان كەمتر دەيىتەۋە و ياسا دەيىتە ئامرازى سەرەكى بۇ بەدەستەيەنەي ئاسايشى دىمۆگرافىي.

دەرەنجام و پېشنیارەکان

لە روانگەى ئەو شیکارییانەى پېشوو، دەگەینە ئەم دەرەنجام و راسپاردانەى خوارمە:

1. ھاوسەنگی دەستووری: ماددەى (٢٣) ى دەستووری عێراق ناکۆکی لە نێوان مافى مۆلکداریتى و پاراستنى تایبەتمەندیى دیمۆگرافیدا دروست ناکات، بەلکو ھاوسەنگیەکی دەستووریى ورد لە نێوان «ماف» و «ئامانج»دا دادەمەزرێنێت.

2. جیاکاریى نێوان کۆچ و راگواستن: نابێت کۆچى ناوخۆیى رەوا بە سیاسەتەکانى «تەعریبکردن»ى زۆرەملیى رابردوو بەراورد بکریت؛ چونکە یەکمەیان لەسەر بنەمای ویستى ئازادە و دووهمیان لەسەر بنەمای زۆرەملیى دەولەتى بوو. لەگەڵ ئەوەشدا، پشەتگۆیخستنى کاریگەرییە کەلەكەبووەکانى جوولەى دانیشتووان چارەسەریکی بەرپرسانە نییە، چونکە (خۆپاریزی باشتەرە لە چارەسەرکردن).

3. پاراستنى تایبەتمەندیى دیمۆگرافیى ھەریم لە رێگەى سنووردارکردنى مافە دەستوورییەکانەو نایەتە دى، بەلکو لە رێگەى یاسادانانى رێکخستنى بێلایەن، بەرپۆوەبردنى شارسازى کارا، سیاسەتى شەفافى نیشەجێبوون و میکانیزمى چاودێریى سەربەخۆو دەستەبەر دەکریت.

4. دارشتنى چوارچۆیە یاسایى: پېشنیاز دەکەین چوارچۆیەکی یاسایى بۆ رێکخستنى مۆلکداریتى لە ھەریمى کوردستان دا بنرێت، بە جۆریک لەگەڵ دەستووری عێراقدا بگونجێت و ھاوسەنگى لە نێوان مافى مۆلکداریتى و پاراستنى دیمۆگرافیدا رابگریت، بەبێ ھیچ جیاکارییەکی نەتەوەیی، ئایینی، یان مەزھەبى.

5. سیستەمى چاودێریى دیمۆگرافى: پېشنیاری دروستکردنى سیستەمیکی نیشتمانى بۆ چاودێریکردنى گۆرانکارییە دیمۆگرافیەکان دەکەین، بە پشتبەستن بە داتای ورد و ھاوچەرخی کە توانای بەدواداچوونى جوولەى دانیشتووان و کۆچى ناوخۆیى ھەبێت، بۆ ئەوەى بریارەران لەسەر بنەمای داتای راستەقینە بریار بدن، نەک گریمانە و ترس.

6. لیکۆلینمۆه له کاریگهرییە دیمۆگرافییەکان پێویستە لایەنە پەڕیوەندیدارەکان ناچار بکەن پێش پەسەندکردنی پرۆژە گەورەکانی نیشتمانی و پلانی گەشەپێدانی شارستانی، لیکۆلینمۆه له کاریگهرییە دیمۆگرافییەکانیان بکەن، هاویشیوەی لیکۆلینمۆه له کاریگهرییە ژینگەییەکان.

7. شەفافىيەت ۋە كۆنترۇللى سمرچاۋەي پارە: پىۋىستە شەفافىيەتلى بازارى خانوۋىيە بەرزى بىكرىتمە لى رېگىسى سىستېمى پىشكەۋىتۋى تۆمۈر كىرىش، تۈنۈك كىرىش چاۋىرى لى سمرچاۋەي پارە كىرىش ۋە بەرەنگار بۈيۈك سىستېمى سىستېمى پارە. كۆنترۇللى ياشايدىغان دەپتە لى سمر بىنەمەي ياشايدىغانلىق شارى سىستېمى ۋە بەرەنگار بىنەمەي سىستېمى، نەك ناسنامەي ھاۋىلا تىيەن.

8. ھەماھەنگىيى فېدېرالى - ھەريىم: پېئىنىياري دروستكردنى ميكانيزمىكى دامەزراوھىي بۇ ھەماھەنگى لى نىوان ھكۈومەتى فېدېرالى و ھكۈومەتى ھەريىمى كوردستان دىكەين سەبارەت بە كۆچى ناوھۆيى و پلاندانانى دانىشتىوان، بۇ ئوھى سىياسەتتىكى نىشتىمانىي دىرئخايىم بۇ بەريوھەردنى دىمۇگرافىا دابىرئىت كە سەقامگىرىي دەستورى مىسۇگەر بگات.

9. دامەزراندنى ناوەندىكى نىشتمانىي ديموگرافى: پېشنىياز دەكەين «ناوەندىكى نىشتمانىي چاودىرىي دانىشتووان و گۇرانى ديموگرافى» بە بەشدارىي شارەزايانى ياسا، ديموگرافيا، ئامار و شارىسازى دابمەزىت. ئەم ناوەندە راپۇرتى خولى دەردەكات و پېش ھەر رېكارىكى ياسايى، پېوھرى بابەتتيانە بۇ ھەلەسەنگاندنى مەترىسيە ديموگرافىيەكان دادەپىژىت، بەجۇرېك بېرارەكان لەسەر بىنەماي ئاماژەي زانستى و ئامارىي حاشاھەلنەگر بن، نەك لەسەر بىنەماي گۇتارى سىياسى و ھەستى گشتى.

دامه زراوهى فېژن بۆ لىكۆلېنه وهى ستراتىجى
مؤسسة رؤية للدراسات الاستراتيجية
Vision Foundation for Strategic Studies

✉ info@vfssiq.org

☎ +964 772 330 0005

🌐 www.visionfoundationiq.org

📍 Sulaymaniyah, Ashty, Opposite to Azadi Park

[f](#) [X](#) [i](#) [v](#) [t](#) [in](#) [d](#) | [visionfoundationiq](https://www.visionfoundationiq.org)